

УДК 323.21(477)

Федорук П. І.,
здобувач кафедри політології та державного
управління, Національний педагогічний
університет ім. М. П. Драгоманова
(Україна, Київ), gileya.org.ua@gmail.com

ЦІННІСНА СКЛАДОВА В ПОЛІТИЧНІЙ КУЛЬТУРІ СУСПІЛЬСТВА

Розглядається еволюція понять «цінності» «політичні цінності» у ракурсі аналізу ціннісних підстав політичної культури.

Ключові слова: цінності, політичні цінності, геополітичні цінності, культура, політична культура, громадянська культура.

Унікальність соціальних трансформацій, що пов'язані з переходом українського суспільства до демократії й ринкових відносин, в прагненні інтеграції до ЄС, виявляється не тільки у зміні соціально-економічного устрою і політичного режиму, а й у трансформації системи цінностей.

Однак, що ж є цінність? Існують різні аксіологічні підходи до визначення поняття «цінність» і, відповідно, різноманітні трактування цінності, що обумовлено надзвичайною складністю і багатосторонністю самого ціннісного відношення. Усі підходи виявляють відповідну грань ціннісного відношення, і в цьому сенсі усі вони становлять інтерес. Не вдаючись в аналіз цих підходів, ми, визначаючи поняття «цінність», будемо виходити з того, що для нас представляється найбільш важливим у розумінні цінності.

По-перше, цінність – це не властивість об'єкта. Це властивість самої людини – його відношення до об'єкта. Цінність – це суб'єктно-об'єктне відношення. Ціннісне відношення – це відношення з позиції змісту і значення чого-небудь для людини.

По-друге, можна говорити про дві форми існування цінностей. У першому випадку цінність виступає як ідеал або мрія, вироблені суспільною свідомістю. В другому випадку цінності постають в об'єктивованій формі, тобто у вигляді здобутків матеріальної і духовної культури.

І по-третє, цінність – це не завжди є щось позитивне. Поняття «добро» і «зло», «прекрасне» або «потворне», «праведне» і «несправедливе» рівною мірою можуть бути названі цінностями. В історії зіштовхуються різні ідеали, абсолюти і святині. У кожній культурі своя ціннісна природа, у кожного суб'єкта культури свої ціннісні орієнтації. Ціннісні орієнтації – це те, що обумовлює людську поведінку, що орієнтується на позитивні або негативні цінності. Таким чином, цінність – це особистісно підфарбоване відношення до світу, цінність пропущена через людину, через його внутрішній світ, але це відношення визначається тією культурою, якою дихає людина. Ця культура скріплена ціннісним ядром, що задає суворі норми людської поведінки. Завдяки ціннісному ядру забезпечується цілісність даної культури, її унікальний неповторний вигляд [1, с. 657].

Цінності – основа і фундамент культури, вони в ній глибоко укорінені і виконують роль її найважливішого регулятора як на рівні культури в цілому, так і на рівні особистості. «Цінність, – зазначається в «Філософії політики» духовне формоутворення, що існує через моральні та естетичні категорії теоретичної системи, утопічні образи, суспільні ідеали та ін., і виступає

критерієм оцінки дійсності людиною та джерелом смислоутворюючої основи людського діяння»[2, с. 643].

Слід зазначити, що в аксіології зроблено чимало різних спроб систематизації множинності цінностей. Зокрема, вчення про цінності, започатковане Р. Лотче, продовжене В. Віндельбантом, детально розроблене Г. Ріккертом як філософія цінностей. Так, Г. Ріккерт розділяв усі цінності на 6 класів: логічні, естетичні, містичні, релігійні, моральні, особистісні. Один з провідних німецьких філософів ХХ століття М. Шелер влаштував цінності в ієрархію: на нижчій її ступені знаходяться цінності почуттєві, над ними – життєві або вітальні, ще вище духовні, морально-правові і, нарешті, релігійні цінності. Сучасний французький аксіолог І. Габрі виділяв у якості основних 4 цінності: користь, красу, істину і добро [1, с. 656]. Б. Єрасов пропонує свій варіант систематизації цінностей пропонує: 1) вітальні (життя, здоров'я, безпека і т.д.); 2) соціальні (родина, багатство, дисципліна, працьовитість й ін.); 3) політичні (громадянські свободи, законність, мир й ін.); 4) моральні (добро, любов, честь і т.п.); 5) релігійні; 6) естетичні [3, с. 115–116]. В аксіологічній теорії М. Кагана світ цінностей подається як система, у якій цінності різних видів (художні, екзистенціальні, моральні, правові, політичні, релігійні й ін. знаходяться в складних структурних відносинах [4, с. 73].

Як бачимо, існує достатнє число класифікацій цінностей. В усіх зазначених нами випадках підставою для виділення класифікацій був зміст цінностей. Хоча в основу класифікації можуть бути покладені й інші критерії, наприклад, модальність. Тоді цінності можна класифікувати як позитивні й негативні. Якщо підстава класифікації – структура, тоді цінності можна класифікувати як внутрішні, що складають ядро культури, і периферійні.

Які цінності є переважними в політичній культурі? Звісно – політичні цінності. «Політичні цінності, – зазначається в «Політологічному енциклопедичному словнику», – об'єкти, явища, ідеї, процеси політичного життя та їх властивості, до яких людина ставиться як до таких, що задовольняють її соціальні потреби, інтереси і які вона залучає у сферу своєї життєдіяльності. Політичні цінності є невід'ємною частиною політичної культури суспільства і віддзеркалюються в політичній свідомості людей» [5, с. 719].

Отже, політичні цінності – орієнтири і регулятори політичної діяльності, що прийняті в даному суспільстві й сприймані як імперативи і норми, що мають самодостатню значимість. Це ті політичні ідеї, що відображають стійку значимість для людини тих або інших явищ, орієнтують його у світі політики. Таке найбільш розповсюджене розуміння політичних цінностей. Вони розуміються як цінності суб'єктні, як феномени свідомості. На наш погляд, як політичні цінності слід розглядати і різні соціальні явища, що фіксуються у свідомості.

До політичних цінностей можна віднести наступні цінності: рівність, справедливість, демократія, свобода, безпека, держава, етатизм, патерналізм, мир й ін. Політичні цінності – це соціально-політичні ідеали (свобода, справедливість, рівність й ін.) і політичні явища, відображені у свідомості (держава, безпека, етатизм тощо).

Однак, для кожного суб'єкта політичного життя коло значимих політичних явищ буде різним. Тому можна

сказати, що політичні цінності – це ціннісні орієнтації в сфері політики того або іншого суб'єкта політичного життя й об'єкти цих орієнтацій. З іншої сторони в політичній культурі різних суспільств формуються цінності, властиві тільки політичній культурі цих суспільств. Вони виражають спільні прагнення народу. Сформувавшись під впливом різних чинників, у тому числі й під впливом національної культури суспільства, ці цінності входять у свідомість людей, визначають загальний порядок їхніх думок стосовно політичної влади, політичного ладу, майбутнього країни, визначають політичну культуру як таку. Тому точніше буде визначати політичні цінності як гранично загальні орієнтири й ідеали суспільства в соціально-політичній сфері, а також політично значимі для даного суспільства соціальні явища, що фіксуються у свідомості людей і являють характерну рису спільної життєдіяльності.

У чому відмінність політичних цінностей від інших цінностей культури? Не ставлячи перед собою задачу зіставлення політичних цінностей із усіма видами цінностей культури, нам вбачається важливим співвіднесення цінностей політичних і цінностей моральних. Чому? Будь-які політичні помисли, тобто задуми суб'єктів політичного життя повинні бути моральними, інакше політичне життя може обернутися трагедією для суб'єктів політичного життя. У політичному житті постійно приходиться вибирати між добром і злом, честю і безчестям, праведністю і неправедністю і т.д. Ось чому політичні й моральні цінності в сфері політичного життя повинні бути злиті воедино.

Моральні цінності – це аспект політичних цінностей, але аспект дуже важливий, невіддільний від них. Усі політичні цінності повинні бути так чи інакше морально освоєні, тобто вони повинні бути (як моральні цінності) внутрішніми регуляторами діяльності людей, спиратися тільки на внутрішню переконаність суб'єктів політичної дії.

Слід також зазначити, що та реальність яку ми охоплюємо поняттям «політичні цінності» часто має інше термінологічне позначення: соціальні цінності, соціально-політичні цінності, загальнолюдські цінності. Гадається, що не буде помилкою, якщо ми будемо називати політичні цінності соціально-політичними цінностями, тому що політичні цінності – це цінності соціуму. Самі політичні цінності відносяться до цінностей соціальним. Багато політичних цінностей є також і загальнолюдськими цінностями.

Цінності, що складають ядро політичної культури, ми називаємо базовими цінностями або ціннісними підставами політичної культури. Ціннісні підстави політичної культури – це найбільш значимі цінності, що впливають на політичну поведінку, визначають зміст політичних явищ і процесів. Вони є системостворюючим елементом політичної культури, характеризують політичну культуру як таку.

Безперечно, політична культура як частина людської культури може змінюватися під впливом зміни системи цінностей культури суспільства. Але базові цінності (ціннісні основи) змінюються дуже повільно, у той час як периферійні цінності можуть перетерпівати суттєвих змін, трансформуватися в періоди криз суспільства чи зміни політичних режимів. Політична культура – це досить консервативний елемент культури суспільства. Раз

сформувавшись, політична культура залишається стійким, цілісним у своїй основі утворенням. І лише тільки криза культури суспільства може позначитися на ціннісних устоях політичної культури.

Мислителем, що стояв у джерел ціннісного підходу до політичної культури, прийнято вважати Макса Вебера. На його думку, задача соціальних наук – дати причинне пояснення і розуміння соціальних дій людей у їхніх конкретних історичних контекстах. При цьому Вебер вважав, що поведінка людини орієнтована на ті або інші цінності культури суспільства, котрі надсуб'єктивні, загальнозначущі в рамках відповідної історичної епохи. Коли Вебер порушив питання: яке сплетення обставин привело до того, що саме на Заході виникли нові форми економічних і політичних відносин, що знайшли потім універсальне значення, він мав на увазі, насамперед, ціннісні орієнтації. Протестантська етика освятила працю. Вона додала йому новий невідомий вимір, що дозволяє переосмислити людську природу. Праця була співвіднесена з високою метою земного існування. Вебер показує взаємозв'язок протестантських релігійних цінностей і розвиток «духу капіталізму». Вебер пояснює, що протестантські цінності, що самі по собі явно не були націлені на відповідний економічний і політичний результати, приховано, незалежно від намірів людей, що сповідали ці етичні принципи, сприяли розвитку капіталізму [6].

Цінність як основа політичної культури виділяється як важливий мотив у працях Т. Парсонса, П. Сорокіна.

На думку Парсонса стабільний політичний розвиток врешті-решт забезпечується загальною системою цінностей. Вирішальним фактором наведення порядку в суспільстві є добровільне прийняття людьми загальної культурної ціннісної системи. Саме ціннісна парадигма, що лежить у основі культури, здатна забезпечити взаємне співробітництво людей. Саме цінності регулюють поведінку людей у суспільстві, у тому числі і політичну поведінку. У праці «Система сучасних суспільств» Парсонс пише, що американська культура, пов'язана з ліберально-демократичними цінностями, створила новий тип соціального суспільства, який забезпечив стабільну взаємодію, соціальний порядок і суспільну рівновагу не силою примусу, а насамперед авторитетом самих «ціннісних установок» [7, с. 164].

П. Сорокін при дослідженні владно-політичних відносин виділяє, насамперед, соціокультурний аспект тої чи іншої політичної поведінки індивіда і вважає, що характер владних структур і політичних відносин не може не визначатися цінностями домінуючої суперсистеми. Так, на його думку, почуттєва форма соціокультурної суперсистеми, де переважає цінність почуттів і заперечуються цінності релігії, моралі, є головною детермінантою почуттєвого суспільства, його способу життя, домінуючої ментальності й прагнення людей, характеру їхньої політики. У такій системі відбувається дезінтеграція моральних, правових цінностей. Коли люди виходять з під контролю загальноновизнаних цінностей, вони перетворюються в істот, котрі керовані, головним чином, своїми пристрастями і прагненнями. У цьому Сорокін убачав глибинні корені індивідуалізму й егоїзму, загострення боротьби за існування, перетворення сили в право, ріст злочинності, проявів радикалізму й екстремізму в політиці. Особливо явно це спостерігається в періоди флуктуації –

переходу від однієї соціокультурної суперсистеми до іншої. «І так це відбувається в даному сторіччі, – пише П. Сорокін. Помітна дезінтеграція почуттєвого порядку збудила вибухи першої і другої світових воєн, безліч малих воєн, найкровопролитніших революцій, злочинів і насильства в їхніх найгірших формах» [8, с. 30].

Представниками ціннісного підходу до політичної культури в зарубіжній літературі є також Г. Алмонд, С. Верба, С. Ліпсет, І. Шапіро, П. Шаран і ін. Серед сучасних представників ціннісного підходу до політичної культури особливо треба виділити Р. Инглекхарта, що у 1990 році виступив з етапною працею про зміну норм і ціннісних орієнтації в розвинутих демократичних країнах в епоху постмодернізму. У цій роботі він показав вплив культурних норм і цінностей як основних елементів політичної культури на функціонування політики [9].

У вітчизняній літературі ціннісний підхід до політичної культури підкреслюють такі автори, як В. Андрущенко, І. Алексеєнко, О. Бабкіна, В. Бебик, М. Бойченко, І. Варзар, М. Головатий, Н. Жабінець, В. Козьма, В. Кремень, Л. Лясога, М. Михальченко, А. Мороз, М. Остапенко, В. Ребкало, Ю. Щербакова та ін.

Н. Жабінець вважає, що саме моральним нормам і соціальним цінностям, тобто тому, що в першу чергу зв'язано з культурою суспільства, варто приділяти пріоритетну увагу в політологічних дослідженнях [10, с. 1]. Ф. Семенченко підкреслює, що політична культура – це вироблені в ході історичного досвіду цінності, уявлення, уміння соціального суб'єкта (індивіда, групи, партії, держави і т.д.), що дозволяє створювати й ефективно використовувати політичні механізми для вираження і реалізації своїх цілей і будувати відносини з іншими суб'єктами політики на основі поваги, врахування їхніх прав, інтересів і традицій, що «політична культура – це сукупність регулятивів і цінностей, що визначають участь людей у політичному житті» [11, с. 106]. Діяльність суб'єктів політичної культури, наголошує Ф. Семенченко, не може бути відірвана від цінностей. У кожного суб'єкта політичної культури обрані свої цінності і мети, заради досягнення яких він включається в політичне життя або будує на їхній основі відношення до влади, до політичних партій, іншим суб'єктам політичного життя.

Тому, на наш погляд, праві ті автори, які характеризують політичну культуру як ціннісно-нормативну систему. При такому підході політична культура розуміється як явище, що базується на ціннісних, тобто глибинних уявленнях людини про політичну владу, що втілюються в самих типових для нього способах взаємодії з державою, формах практичної діяльності. Політична культура характеризує нерозривний зв'язок практичних дій будь-якого суб'єкта політичної культури з пошуком їм своїх політичних ідеалів. Політичні цінності служать фундаментом мотивації дій суб'єктів політичної культури, і роль їх особливо велика в умовах кризового стану суспільства. Політична культура будь-якого суспільства будується на відповідній системі цінностей. Вони лежать в основі політичної культури будь-якого суспільства, в основі діяльності будь-якого суб'єкта політичної культури.

Список використаних джерел

1. Історія філософії. Словник / За заг. ред. В. І. Ярошевича. – Знання України, 2005. – 1200 с.
2. Філософія політики: Короткий енцикл. Словник / Авт.–упоряд.: Андрущенко В. П. та ін. – К.: Знання України, 2002. – 670 с.

3. Ерасов Б.С. Социальная культурология: пособие для студентов высших учебных заведений / Б. С. Ерасов. – М.: Аспект Пресс, 1997. – 591 с.

4. Каган М. С. Философская теория ценностей / М. С. Каган. – СПб.: Петрополис, 1997. – 205 с.

5. Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В. П. Горбатенко; За ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. – К.: Генеза, 2004. – 736 с.

6. Вебер М. Избранные произведения / М. Вебер: Пер. с нем.; сост., общ. ред. и послесл. Ю. Н. Давыдова; предисл. П. П. Гайдено; коммент. А. Ф. Филиппова. – М.: Прогресс, 1990. – 808 с.

7. Парсонс Т. Система современных обществ / Т. Парсонс: Пер. с англ. Л. А. Седова, А. Д. Ковалева. – М.: Аспект-Пресс, 1998. – 270 с.

8. Сорокин П. А. Главные тенденции нашего времени / П. А. Сорокин. – М.: Наука, 1997. – 350 с.

9. Инглекхарт Р. Постмодерн: меняющиеся ценности и изменяющиеся общества / Р. Инглекхарт // Политические исследования. – 1997. – №4. – С.15–21.

10. Жабінець Н. В. Політичні цінності та їх втілення у процесі демократизації українського суспільства: автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.03 / Наталія Валеріївна Жабінець; Національний педагогічний ун-т імені М. П. Драгоманова. – К., 2006. – 20 с.

11. Семенченко Ф. Г. Політична діяльність: аксіологічний вимір / Ф. Г. Семенченко. – К.: ТОВ ВПД Формат, 2011. – 328 с.

References

1. Istorija filosofii'. Slovnyk / Za zag. red. V. I. Jaroshevcja. – Znannja Ukrai'ny, 2005. – 1200 s.

2. Filosofija polityky: Korotkyj encykl. Slovnyk / Avt.–uporjad.: Andrushhenko V. P. ta in. – K.: Znannja Ukrai'ny, 2002. – 670 s.

3. Erasov B.S. Social'naja kul'turologija: posobie dlja studentov vysshih uczebnyh zavedenij / B. S. Erasov. – M.: Aspekt Press, 1997. – 591 s.

4. Kagan M. S. Filosofskaja teorija cennostej / M. S. Kagan. – SPb.: Petropolis, 1997. – 205 s.

5. Politologichnyj encyklopedychnyj slovnyk / Uporjadnyk V. P. Gorbatenko; Za red. Ju. S. Shemshuchenka, V. D. Babkina, V. P. Gorbatenka. – K.: Geneza, 2004. – 736 s.

6. Veber M. Izbrannye proizvedenija / M. Veber: Per. s nem.; sost., obshh. red. i poslesl. Ju. N. Davydova; predisl. P. P. Gajdenko; komment. A. F. Filippova. – M.: Progress, 1990. – 808 s.

7. Parsons T. Sistema sovremennyh obshhestv / T. Parsons: Per. s angl. L. A. Sedova, A. D. Kovaleva. – M.: Aspekt-Press, 1998. – 270 s.

8. Sorokin P. A. Glavnye tendencii nashego vremeni / P. A. Sorokin. – M.: Nauka, 1997. – 350 s.

9. Inglehart R. Postmodern: menjajushhiesja cennosti i izmenjajushhiesja obshhestva / R. Inglehart // Politicheskie issledovanija. – 1997. – №4. – S.15–21.

10. Zhabinec' N. V. Politychni cinnosti ta i' h vtilennja u procesi demokratyzacii' ukrai'ns'kogo suspi'l'stva: avtoref. dys... kand. polit. nauk: 23.00.03 / Natalija Valerii'vna Zhabinec'; Nacional'nyj pedagogichnyj un-t imeni M. P. Dragomanova. – K., 2006. – 20 s.

11. Semenchenko F. G. Politychna dijal'nist': aksiologichnyj vymir / F. G. Semenchenko. – K.: TOV VPD Format, 2011. – 328 s.

Fedoruk P. I., *Competitor of the Department of Political Science and Public Administration, National Pedagogical Dragomanov University (Ukraine, Kyiv), gileya.org.ua@gmail.com*

Component of values in the political culture of society

The evolution of the concepts of «values», «political values» in the perspective of value analysis reasons of political culture.

Keywords: values, political values, culture, political culture, civic culture.

Федорук П. И., *соискатель кафедры политологии и государственного управления, Национальный педагогический университет им. М. П. Драгоманова (Украина, Киев), gileya.org.ua@gmail.com*

Ценностная составная в политической культуре общества

Рассматривается эволюция понятий «ценности», «политические ценности» в ракурсе анализа ценностных оснований политической культуры.

Ключевые слова: ценности, политические ценности, культура, политическая культура, гражданская культура.
